Проців Олег

Державне регулювання профілактики та лікування сказу у мисливському господарстві Галичини середини XIX – початку XX століття

У статті висвітлено процес державного регулювання профілактики та лікування сказу на території Галичини кінця XIX – початку XX століття. Проаналізовано правозастосування органами державної влади та місцевого самоврядування у сфері пандемії сказу. Проілюстровано організаційні, інформаційні, фінансові заходи органів державної влади Галичини у сфері профілактики та лікування сказу.

Ключові слова: сказ, Галичина, мисливські тварини, державне регулювання.

Государственное регулирование профилактики и лечения бешенства в охотничьем хозяйстве Галичины середины XIX – начала XX века

В статье расматриваєтся процесс государственного регулирования профилактики и лечения бешенства на территории Галичины конца XIX – начала XX века. Проанализировано правоприменение органами государственной власти и местного самоуправления в сфере пандемии бешенства. Проиллюстрированы организационные, информационные, финансовые меры органов государственной власти Галичины в сфере профилактики и лечения бешенства.

Ключевые слова: бешенство, Галичина, охотничьи животные, государственное регулирование.

State regulation of prevention and treatment of rabies in hunting farms in Galicia mid XIX - early XX century

The article highlights the process of state regulation of prevention and treatment of rabies in Galicia in the late XIX - early XX century. The law enforcement by state and local government in terms of rabies pandemic has been analysed in the article.

The article also illustrates organisational, informational and financial measurements taken by Galician authorities in order to prevent and treat rabies.

Keywords: rabies, Galicja, hunting animals, state regulation.

Постановка проблеми. На даний час в Україні механізм державного регулювання профілактики та локалізації епізоотій у мисливських видів тварин потребує вдосконалення. Дослідження зазначеної проблеми в історичному контексті дасть змогу врахувати місцеві особливості у вирішенні цього питання.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проблема правового регулювання, економічної, соціальної, політичної, гуманітарної складової подолання сказу у Галичині висвітлювалось у стенографічних матеріалах Галицького сейму, «Газеті Львівській», у журналах «Ловець», «Місячник», збірниках законів Галичини та Австрійської монархії.

Мета дослідження – дослідити державне регулювання подолання сказу у мисливських видів дичини та мисливських собак, практику правозастосування у цій сфері у Галичині середини XIX – початку XX ст.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити такі завдання:

- провести аналіз діючих нормативно-правових актів Галичини та магістрату міста Львова;
- проаналізувати практику правозастосування органами державної влади та місцевого самоврядування та громадськими організаціями у боротьбі з сказом тварин.

Виклад основного матеріалу.

Сказ як гостре інфекційне захворювання становить не лише загрозу для життя людини, мисливських видів собак та дичини, але й також негативно впливає на ведення мисливського господарства, так як призводить до зменшення чисельності популяції мисливських видів тварин. Про серйозність ситуації свідчать статистичні дані Галичини, де у період з 1880-1890р.р. було покусано 3021 людину, в середньому 250-340 випадків за рік. За цей же період від сказу загинуло 822 особи, в середньому від 49 до 102 осіб за рік.

Відзначалось, що до Галичини інфекція найчастіше потрапляла з Росії та Угорщини [1]. У 1883 році лише за один місяць у Відні було виявлено 19 випадків захворювання собак на сказ [2]. У 1880 році у Галичині від сказу померло 54 особи, а у 1879 р. – 47 осіб [3]. У 1889 році у Галичині було зафіксовано 273 випадки захворювання собак на сказ, з яких загинуло 67 гол., а 189 голів було вимушено вбито. Всього було зафіксовано 84 випадки покусів людей [4]. У Львові у 1868 році було виявлено один випадок сказу собаки, у 1870 р. – 2, 1871 р. – 2, 1874 р. – 1, 1875 р. – 2, 1876 р.– 4. Не зафіксовано випадків сказу у 1867, 1869, 1873 р.р. [5].

Щоб врегулювати питання профілактики та лікування сказу держава вживала організаційних та законодавчих заходів щодо зменшення захворюваності як серед людей, так і тварин. Зокрема, Розпорядженням Міністерства Рільництва Австрії від 26 травня 1854 року було затверджено «Інструкцію про профілактику тварин та людей». Цей документ мав інформаційне значення та врегульовував взаємовідносини між власниками собак і державою. Інформувалось, що захворювання поширюється через укуси тварин. На відміну від сучасного єдиного визначення сказу тодішнє законодавство подавало аж три: сказом хворіли всі тварини, собаки – собачим сказом, а у людей це захворювання носило назву водобоязнь.

Увага акцентувалась на тому, що заразитись від собак можна було не лише через укуси, але й через обслинення особливо тих частин тіла, які мали подряпини або дрібні ранки. Симптоми хвороби проявлялись через 3-40 днів після укусу.

Називались й головні заходи профілактики: слід було запобігати поширенню епізоотії собак та інших тварин; у випадку поширення захворювання потрібно убезпечити інших тварин та людей від укусів. Покусану людину необхідно було лікувати, а тварину, яка покусала – ізолювати. Вже тоді вірно відзначалось, що сказ поширюється найбільше серед собак, меншій мірі – серед котів. У диких тварин сказ поширюється лише серед лисиць та вовків. Але невірно була названа етіологія захворювання: серед причин захворіння називали погодні умови (спекотна або дуже холодна

погода), відсутність якісного харчування у собак (поїдання зіпсованого м’яса, шкіри або крові, вживання несвіжої води з мухами), неможливість задовільнити статевий потяг, жорстоке поводження з тваринами. Профілактику сказу за таких умов вбачали у необхідності зменшувати поголів’я собак і котів, особливо бездомних.

Відповідними були й рекомендації щодо запобігання сказу у собак: годувати та напувати їх вчасно та якісною їжею та водою. Зокрема, хліб не можна було давати теплим, недопеченим або пліснявим; заборонялось годувати собак гарячою їжею; собак слід було тримати у чистоті: два рази на рік підстригати, влітку – давати часто плавати у воді; у зимовий період – утримувати у теплій буді, обкладаючи її соломою, слідкувати за чистою води; не дражнити. Більше того, за жорстоке поводження з тваринами передбачалось покарання відповідно до статті 392 Кримінального кодексу. Собакам заборонялось довго перебувати під палючим сонцем, а у домі – біля гарячої пічки; заборонялось випускати собак без нагляду до інших собак, щоб вони не набрались поганої звички кусатись; собак, які були схильні кусатися, слід було тримати на прив’язі. За неналежне виконання останньої вимоги було передбачене переслідування відповідно до вимог статті 391 Кримінального кодексу Австрії.

На той час наука ще не встановила точну причину захворювання собак на сказ, що негативно позначалось на лікуванні собак, але заходи для попередження поширення епізоотії були досить таки слушними. Вони виходили з принципу, що поширення захворювання проходить при контакті тварин між собою. Тож у випадку, коли у собаки з’являлись перші симптоми хвороби, його рекомендували ізолювати й давати йому їсти й пити. Суворо заборонялось допускати до такого собаки дітей. Якщо власник собаки не мав можливості утримува тварину окремо від інших тварин та людей, то слід було одразу повідомити про це органи влади. За невиконання цієї вимоги було передбачене покарання відповідно до статті 387 Кримінального кодексу Австрії. Якщо у собаки було діагностовано сказ, то закон передбачав пропалювали вогнем ланцюг, до якого він був прив’язаний, а підлогу вдома мити окропом. Якщо людину покусає скажена тварина, слід було рану одразу

промити водою з оцтом, милом або сечею. Коли ж такий випадк станеться під час полювання, рану рекомендували посипати невеликою кількістю пороху і підпалити. Пізніше слід було одразу з'явитись на прийом до лікаря [6].

Органи державної влади врегульовували питання підвищення освітньої кваліфікації щодо проблем сказу ветеринарних лікарів, які претендували працювати у органах державної влади, після чого вони складали відповідний екзамен. Розпорядження Міністра внутрішніх справ Австрії від 27 серпня 1873 року «Про перелік предметів, які ветеринарні лікарі повинні здати для отримання посади у службі охорони здоров'я державних адміністрацій» містило питання щодо профілактики та лікування сказу тварин [7].

Питання видачі дозволу на лікування сказу у Галичині розглядалось на засіданнях Галицького Сейму. Зокрема, у 1865 році депутат сейму Зиблікевич зачитав звернення Антонія Поткєвіча щодо отримання відповідного дозволу на право лікування сказу на території Галичини. Він вказував, що 30 років лікує сказ у людей та тварин, а за лікування не бере гроші. До уваги Сейму лікар представив 10 схвальних відзивів від керівників гмін Галичини про задовільні результати його лікування. То ж під час голосування більшість депутатів Галицького сейму проголосувала за видачу йому дозволу на лікарську практику [8].

З організацією у 1861 р. австрійським імператором Францом-Йосипом I у Галичині та Буковині крайових сеймів, законодавче забезпечення організації державного управління переходить у Галичині з Відня до Львова. То ж наступний закон, який врегульовував подолання сказу, був прийнятий Галицьким сеймом 29 лютого 1880 року «Про профілактику інфекційних захворювань у тварин та про боротьбу з ними». Відповідно до цього закону кожен власник тварини при виявленні симптомів сказу був зобов'язаний одразу її вбити і повідомити відповідного ветеринарного лікаря та місцеву владу. Якщо власник тварини не хотів її вбивати, то повинен був її негайно закрити та викликати ветеринарного лікаря. До обов'язків ветеринарного лікаря входив обов'язковий розтин трупа тварини, його утилізація відповідно до визначеного

порядку для тварин, які загинули від інфекційних захворювань, контроль за спаленням предметів, з якими контактували хворі тварини (солома, килимки).

Крім того, при підтвердженні сказу слід було добути всіх котів та собак, які з нею контактували. При підтверджені, що на певній території зафіксовано захворювання на сказ, органи місцевого самоврядування повинні були організувати відлов та знищення бродячих тварин та подати відповідний звіт державній повітовій владі. У випадку поширення епізоотії сказу місцева влада повинна була видати розпорядження, щоб всіх собак утримувати на прив'язі, одягти на них намордник або не випускали з дому. З метою знищення лисиць та вовків державна повітова влада організовувала облави. Заборонялось використовувати для споживчих цілей шкіру та м'ясо вбитих чи загиблих від сказу тварин. [9].

Наступний закон Австрії по боротьбі із сказом від 6 серпня 1909 року «Про профілактику та боротьбу з інфекційними захворюваннями тварин» визначав основні тенденції державного регулювання у цій сфері. На його основі приймались місцеві (партикулярні) закони у законодавчих органах (сеймах) провінцій імперії, які не повинні були суперечити принципам основного закону. Стаття 16 цього закону визначала, що у разі виявлення симптомів сказу та інших 12 видів інфекційних захворювань власники тварин повинні були повідомити органи державної влади. Для локалізації епізоотії сказу стаття 41 визначала, що всіх тварин, які контактували з хворою твариною, необхідно вбити. Тварин, яких власники не погоджувались вбити, слід було за власний кошт ізолювати і сплачувати ветеринарному лікарю, який за ними наглядав. Контроль за виконанням цієї вимоги покладався на органи виконавчої влади, які також повинні були організовувати полювання на лисиць та вовків. Тварин, які мали симтоми сказу, заборонялось різати на м'ясо та знімати шкіру. Проводити розтин тварин можна було лише у присутності ветеринарного лікаря. Стаття 42 зобов'язувала органи місцевого самоврядування у випадку поширення епізоотії сказу собак реєструвати тварин відповідними жетонами. Собак слід було утримувати на прив'язі, а у випадках виходу у публічні місця утримувати на повидку та одягати намордник. Виняток становили сторожові

собаки та мисливські породи собак під час полювання. Всі бродячі коти та собаки підлягали знищенню. Розпорядження Міністерства рільництва Австрії від 15 жовтня 1909 року містило опис симптомів сказу у кожного виду тварин [10].

Наступний Закон «Про профілактику та боротьбу з інфекційними захворюваннями тварин» з'явився 14 квітня 1913 року. Його основною відмінністю від попередніх законів було те, що стаття 1 розширила список захворювань тварин, про які необхідно було повідомляти органи влади, з 12 до 17 [11].

Не залишилось поза увагою державного регулювання і лікування людей, інфікованих сказом. Зокрема, розпорядження Міністра внутрішніх справ, та за погодженнням Міністра релігії та освіти Австрії від 22 лютого 1915 року «Про карантин осіб з підозрою на інфекційні захворювання» для запобігання розповсюдження цих захворювань зобов'язувало ізолювати осіб, які мали симптоми сказу, віспи, холери, тифу та інших захворювань [12].

Слід відмітити, що органи державної влади як на рівні центральної Віденської, так і на рівні Галицького намісництва вживали не лише заходів правового регулювання боротьби зі сказом, але й впливали фінансово, матеріально та організаційно. Кардинально ситуація по боротьбі із сказом змінилась після низки наукових відкриттів вченого Луї Пастера (1885), який вперше почав застосовувати щеплення проти сказу, досягнувши при цьому вагомих результатів [13]. Послідовником Пастера у Галичині був доктор Одо Буйвід, який у Кракові заснував філію пастерівського інституту [14]. Успішність та його нові методи лікування сказу та успіхи у цій галузі було продемонстровано на загальній виставці організованій у Львові 1894року [15].

Галичина докладала зусиль для фінансування заходів щодо подолання інфекційних захворювань. Всього у 1889 р. бюджет Галичини у сфері подолання епізоотій становив 325668 золотих [16]. Відповідні кошти виділялись і для діяльності пастерівського інституту з часу його утворення. Зокрема, Галицький бюджет у 1895 році виділив на ці цілі 500 золотих [17], у 1896 р. – 1000 золотих [18], 1897 р. – 600 золотих [19], у 1898 році – 600

золотих [20], у 1900 р. – 1000 крон [21], у 1902 р. – 2000 крон [22], у 1903 р. – 2000 крон [23]. Розпорядження Галицького намісництва від 14 березня 1877 року L. 50.451 зобов'язувало «під час облав на собак знищувати безгосподарських собак, які приходять з найближчих сіл до міста. Головним чином собак потрібно було виловлювати у передмістях» [24]. Щоб не травмувати психіку людей, облави на собак слід було проводити у ранішній час, як це робилось у всіх цивілізованих країнах світу.

Крім органів державної влади Галичини заходи по подоланню сказу вживались також органами місцевого самоврядування. Зокрема, у 1890 році, коли у місті почастішали випадки захворювання на сказ, Львівський магістрат видав розпорядження, яким зобов'язав власників утримувати собак у твердих намордниках, а агресивних собак взагалі не можна було випускати з дому або утримуватись їх на прив'язі. Також власники собак повинні були слідкувати за тваринами, і навіть при перших симптомах сказу власник тварини повинен був представити її на огляд ветеринарному лікарю до ветеринарної школи по вул. Кохановського № 33 або до міського моргу на вул. Клепарівській, 9.

Влада попереджали мешканців міста, що собак без намордників будуть виловлювати і одразу вбивати [25]. При встановленні ветеринарною службою, факту що епізоотія відступила, видавали інше розпорядження щодо відміни накладених обмежень [26].

Іншим механізмом боротьби з собаками – переносщиками інфекції було оподаткування власників собак та відповідно використання цих коштів для фінансування заходів по боротьбі зі сказом. Зокрема, на засіданні Галицького Сейму 28 серпня 1877 року депутат Верещинський виступив з пропозицією зміни до закону від 19 грудня 1872 року щодо підвищення податку на самців собак на території міста Львова. Для обгрунтуванння цієї ідеї він використав статистику: дохід міста Львова від сплати податків на собак становив у 1873 р. 7660 золотих, 1874 р. – 5600, 1875 р. – 5400, 1876 р. – 5200, а поголів'я собак зменшилось [27].

Для профілактики сказу Львівським магістратом проводились роз'яснювальні заходи. Зокрема, на вул. Камінна, 2 о 20 ввечері у реальній

школі можна було прослухати публічну лекцію про сказ [28]. Займались проблемою подолання сказу Галицьке товариства охорони тварин [29] та Галицьке мисливське товариство, які через свої друковані органи проводили роз'яснювальну роботу серед містян [30].

У спеціалізованій мисливській літературі друкували рекомендації щодо профілактики та лікування сказу. Однією із перших книг, що містила подібні рекомендації, була праця графа Яна Остророга (1565-1622) «Мисливство із гончаком» (1608 р.). У книзі був спеціальний розділ присвячений лікуванню собак, в якому згадувався сказ [31], [32]. У Львові у 1867 р. вийшла книга Фредерика Волянського «Єдиний надійний засіб проти сказу», у 1876 році – дві книги – «Сказ у собак» доктора Фітцінгера та «Історичний погляд на сказ: лікарський та контролюючий аспект» Йозефа Оркіша, у 1889 році – книга К. Гостонського «Собака, її хвороби та лікування, особливо сказу» [33]. У 1898 році у Львові вийшов «Підручник з права організації лісового, мисливського та рибальського господарства» Віктора Дзеровича [34]. У Львівській книгарні Губриновича і Шмідта рекламували книгу «Пуполярні розповіді про сказ собак» Генрика Рора [35].

З об'ємної праці «Статистика водобоязні в Австрії та Галичини» Йозефа Бажицького (1886) можна було отримати інформацію про кількість захворювань на сказ [36].

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати про наявність серйозного впливу органів державної влади на правове регулювання подолання епізоотії сказу серед диких видів тварин та собак як на рівні центральних органів влади Австрії, так і намісництва Галичини. Крім правового регулювання органи державної влади задіяли у цій сфері організаційні заходи, бюджетне фінансування, матеріальне забезпечення спеціалізованих клінік, ветеринарних закладів. Велика роль приділялась інформаційним заходам, виданню спеціалізованої літератури, організації лекцій. На місцевому рівні органи місцевого самоврядування також вживали ряд заходів щодо подолання сказу.

Подальші дослідження щодо державного регулювання організації, діяльності та розвитку мисливства в Україні повинні здійснюватися у площині

вдосконалення механізмів державного регулювання лікування та профілактики сказу в умовах сучасної України.

Список використаної літератури

1. Statystyka wścieklizny w Austryi// Gazeta lwowska. – 1891. – № 227. – 7 października. – S.3.
2. Psy we Lwowie // Miesięcznik galicyjskiego towarzystwa ochrony zwierząt. – 1884. – № 6. – S. 82.
3. Sprawy krajowe // Gazeta lwowska. – 1882. – № 267. – 22 listopada. – S.2.
4. Galicya w statystyce weterynaryjno-policyjnej // Gazeta lwowska. – 1890. – № 228. – 5 października. – S.4.
5. Stenograficzne sprawozdania z pierwszej sesyi czwartego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie w roku 1877. - Lwów, 1877. – S.428.
6. Zbiór ustaw administracyjnych w Królestwie Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem obowiązujących do użytku organów c.k. władz rządowych i władz autonomicznych / zebrał, ułożył i wydał J.R. Kasparek. – Kraków: Drukarnia uniwersytetu Jagiellońskiego, 1868. – T. II. – S.882-890.
7. Dziennik ustaw państwa dla królestw i krajów w radzie państwa reprezentowanych. – Wiedeń, 1873. – S.595-597.
8. Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesyi Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie w roku 1865-1866. - Lwów, 1866, – S. 445-446.
9. Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych w Królestwie Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem: Podręcznik dla organów c.k. władz rządowych i władz autonomicznych / ułożył i wydał J.R. Kasparek.– [3-e wyd., poprawne i pomnożone]. – Lwów, 1885. – T. III. – S. 2371-2372.
10. Dziennik ustaw państwa dla królestw i krajów w radzie państwa reprezentowanych. – Wiedeń, 1909. – S. 581-630.

11. Dziennik ustaw państwa dla królestw i krajów w radzie państwa reprezentowanych. – Wiedeń, 1913. – S.221.
12. Dziennik ustaw państwa dla królestw i krajów w radzie państwa reprezentowanych. – Wiedeń, 1915. – S.63.
13. Świetny wynałazek// Miesięcznik galicyjskiego towarzystwa ochrony zwierząt. – 1884. – № 4. – S. 59.
14. Epidemia wścieklizny u lisa i borsuka w Galicyi w latach 1900 i 1901 //Łowiec – 1902. – №15. – S.173-174.
15. Katalog powszechnej wystawy krajowej we Lwowie w 1894 roku . – Lwów: Drukarnie Pillera i spółki, 1894. – s.303-304.
16. Galicya w statystyce weterynaryjno-policyjnej// Gazeta lwowska. – 1890. – № 228. – 5 października. – S.4.
17. Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesyi ósmego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie z roku 1894/95- Lwów, 1895, – S.676.
18. Posiedzenie 1-26 // Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesyi ósmego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie z roku 1895/96 od 28.grudnia 1895 do 8. lutego 1896. - Lwów, 1896, – S.786.
19. Posiedzenie 1-16 // Protokoły z 2. sesyi VII. peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie w roku 1896/7 od 28. grudnia 1896 do 15.lutego 1897. - Lwów, 1897. – S.635.
20. Posiedzenie 1-31 // Protokoły z 3. sesyi VII. peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie w roku 1897/8 od 28. grudnia 1897 do 22.lutego 1898. - Lwów, 1898. – S.9.
21. Alegaty do sprawozdań stenograficznych piątej sesyi siódmego periodu Sejmu Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskiem z roku 1899/900 przytem index tych alegatów od 1 do 226. – Lwów, 1900, – S.32.
22. Stenograficzne sprawozdania z pierwszej sesyi ósmego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie z roku 1901/02 od 28.grudnia 1901 do 12. lutego 1902. - Lwów, 1902 – S.722.

23. Posiedzenie 17-49 // Stenograficzne sprawozdania z pierwszej sesyi ósmego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie z roku 1902/3 od 29. grudnia 1902 do 3 listopada 1903. - Lwów, 1903. – S. 2699.
24. Psy we Lwowie // Miesięcznik galicyjskiego towarzystwa ochrony zwierząt. – 1884. – № 6. – S. 82.
25. W sprawie psów// Gazeta lwowska. – 1890. – № 88. – 18 kwietnia. – S.3.
26. Kaganiec zniesiony// Gazeta lwowska. – 1892. – № 177. – 6 sierpnia. – S.3.
27. Stenograficzne sprawozdania z pierwszej sesyi czwartego peryodu Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskie w roku 1877. - Lwów, 1877. – S.428.
28. Powszechne wykłady uniwersyteckie// Gazeta lwowska. – 1902. – № 34. – S. 3.
29. Odezwa gal. Towarzystwa ochrony zwierząt//Łowiec . – 1909. – № 12. – S.140-141.
30. Sprawozdanie z Walnego Zgromadzenia XIII. Zjazdu, z dnia 4. czerwca//Łowiec. – 1909. - № 12. – S.134-135.
31. Ostroga J. Myśliwstwo z ogary. – Warszawa: Redakcja „Łowca Polskiego", 1902. – S. 5-7.
32. Łowiectwo w Polsce //Łowiec – 1910. – № 4. – S.42-43.
33. Bibljografja łowiecka//Łowiec – 1910. – № 4. – S.46.
34. Dzerowicz W. Podręcznik prawny w sprawach lasowych, polowych, łowieckich i o rybołowstwie / Wiktor Dzerowicz . – Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1898. – S.420.
35. Nowości // Gazeta lwowska. – 1893. – № 13. – 18 stycznia. – S.3.
36. Katalog wystawy polskiej książki kynologicznej urządzonej we Lwowie w dniach 24, 25 i 26 czerw c a 1932 r. (łącznie z wystawą psów rasowych, w czasie targów wschodnich) //Łowiec – 1932. – № 13-14. – S.182-191.

Проців О. Р. Державне регулювання профілактики та лікування сказу у мисливському господарстві Галичини середини XIX – початку XX століття // Актуальні питання публічного та приватного права: наукове періодичне видання. – 2015. – № 2 (10). – С. 71-76.